

Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1954-92, I, 116, 134-165, 177, 191, 214, 245, 255, 294, 330-333; II, 407-408; III, 22, 70, 194, 234; V. Minorovsky, *A History of Sharvân and Darband in the 10th-11th Centuries*, Cambridge 1958, s. 11; C. E. Bosworth, *The Ghaznavids: Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran: 994-1040*, Beirut 1973, s. 101, 114, 170, 254, 261-264; a.m.f., "Ghaznavid Military Organization", *Isl.*, XXXVI (1960), s. 37-77; Hasan-ı Enverî, *İştilâhât-ı Divânî Devre-yi Âznevî ve Selcuķî*, Tahran 2535 şş., s. 3991-3992; Güller Nuhođlu, *Beyhaki Tarihine Göre Gazneliler'de Devlet Teşkilâtı ve Kültür* (doktora tezi, 1995), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 312-314, 319-322; M. Hanefî Palabıyık, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı*, Ankara 2002, s. 66, 145, 147, 148, 175, 179, 196, 203, 208-211, 222; Salim Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, Ankara 2005, s. 105, 166; Erkan Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, Ankara 2010, s. 17-18; Erdođan Merçil, "Sipehsâlâr: I. Sâmânîler", *TİD*, XXVI/1 (2011), s. 139-150; a.m.f., "Sipehsâlâr: II. Gazneliler", a.e., XXVI/2 (2011), s. 459-473; V. F. Büchner, "Sâlâr", *İA*, X, 110-111; a.m.f. – [C. E. Bosworth], "Sâlâr", *EP* (İng.), VIII, 924.

AYDIN USTA

SALGAVÎ

(الصَلْغَوِي)

Ömer b. Ebî Bekr b. Osmân
el-Kerkî es-Salgavî el-Kenevî
(1856-1934)

Ticânîyye şeyhi,
edip, şair ve tarihçi.

Nijerya'nın kuzeyindeki Kano'da doğdu. Mahallî dilde İmam İmoru / Umaru, Umaru Krakye ve Umaru Salaga diye tanındı. Salgavî'nin büyük dedesi Şerîf Hüseyin, aile geleneğinde aktarıldığına göre Medine'den Hevsâlar'ın yaşadığı bölgeye (Batı Afrika) Fûlânî Devleti'nin kurucusu Osman b. Fûdî zamanında (1812-1817) gitmiş ve günümüzde kuzeybatı Nijerya'da bulunan Sokoto'da bir okul açmıştır. Şerîf Hüseyin'in oğlu Osman'ın Gobirli Saâdatu ile evlenmesinden Ebû Bekir doğmuştur. Ebû Bekir Kebbi'ye yerleşmiş, önce Kebbi ile Kano, ardından Kano ile bölgenin en önemli ticaret merkezlerinden biri olan Salaga (bugünkü Gana'da) arasında ticaret yapmıştır. Ebû Bekir'in Kanolu bir kadın olan Meymunata'yla evliliğinden de Ömer dünyaya gelmiştir.

Ömer Salgavî, Kur'an eğitimini on iki yaşında iken Kano'da tamamladıktan sonra öğrenimini Kebbi ve Gobir'de sürdürdü. Öğrenimi esasında babasının ticarî seyahatlerine katıldı. Salaga'daki İslâm âlimlerinden ders aldı, onların ısrarıyla bu şehirden küçük bir okul açtı. Seyahatleri 1878'de

vefatına kadar devam eden Ebû Bekir'in ölümünün ardından oğulları Sulay Binta ve İndoli ticarî işleri devralarak Ömer'in tahsiline devam etmesini sağladı. Ömer sonraki yıllarda Hevsâlar'ın yaşadığı bölgenin batısına, ayrıca Zarma, Songhay, Gurma, Mossi ve Gurunsi'ye seyahatler yaptı. Nihayet tüccar olan iki erkek kardeşinin ve kız kardeşinin yaşadığı Salaga'ya yerleşmeye karar verdi. Günümüzde Gana'nın kuzeyinde yer alan Salaga yabancıların yoğunlukta bulunduğu bir şehirdir. Ömer, Salaga'ya 1886'da gelen, Hevsâ diline vâkıf Alman kâşif Gottlob Adolf Krause ile tanıştı. Aralarında, Hevsâ diline ilgilerinden dolayı yakın dostluk kuruldu. Bölgede aynı hânedandan üç ailenin iktidar için mücadele ettiği bu dönemde Ömer Salgavî yerel siyasetle de ilgilendi; Lepo ailesi taraftarlarından Lamporwura'yı destekledi. *Ṭal'u'l-münâfa'a* adlı eserinde fedakâr olması, ilme, camilere ve okullara verdiği destekten dolayı Lamporwura'yı övdü. 1892'deki iç savaşta Lepo'nun güçleri mağlûp olduğunda Salgavî şehri tahrip edilmeden önce terk ederek Volta'da küçük bir ticaret merkezi olan Kete Krakye'ye gitti. Buradaki yerel önder (Sarkin Zongo) İmam Audu Badi ile bir anlaşmazlık yaşayınca şehirden bir süre ayrılmak durumunda kaldı; sonraki birkaç yılını Bagyemso, Walewale ve Gambaga'da geçirdi. 1907'de Kete Krakye'ye geri döndü, şehrin Alman idarecisi tarafından görevinden alınan Audu Badi'nin yerine imam tayin edildi. Kete Krakye'de aynı zamanda Protestan misyoner, dil bilimci ve antropolog olan Alman idarecisi Adam Mischlich ile yakın bir dostluk kurdu; ona Hevsâ dili, tarihi ve kültürü dersleri verdi. Bu dersler sayesinde Mischlich, Almanca'ya bir Hevsâ dili sözlüğü ve gramer kitabı kazandı. Salgavî ise Mischlich'in teşviğiyle çok sayıda tarihî eser telif etti. Bunlar daha sonra Almanya'da önce Almanca'ya, daha sonra İngilizce'ye çevrilerek yayımlandı (Stanislaw Pilaszewicz, *Hausa Prose Writings in Ajami by Alhaji Umaru*, Berlin 2000). Mischlich, Misahohe'ye gönderildiğinde Salgavî de ona eşlik etti. 1913'te buradan hacca gitti. Mekke'de tanıştığı Elfâ Hâşim el-Fûtî vasıtasıyla Ticânîyye tarikatına intisap etti ve "mukaddem" olarak tayin edildi. Fûlânî geleneğiyle ilişkili birçok âlim gibi Salgavî de Mekke'ye gitmeden önce Kâdiriyye tarikatına mensuptu. Hacda iken Togo'nun idaresi Almanlar'dan İngiliz ve Fransızlar'a geçti. Dönüşünde artık İngilizlarda yönetimine bağlı olan Kete Krakye'nin imamlığını tekrar üstlendi. Hayatının son döneminde kendini

öğretime ve telife verdi; Yendi'ye ve Sarkin Zongo Malam Sallaw'ın daveti üzerine Kumase'ye yolculuk yaptı. Kete Krakye'de vefatında kendi inşa ettirdiği yeni camiye defnedildi.

XX. yüzyılın başlarında Batı Afrika'nın en tanınmış etkili âlimlerinden biri olan Salgavî'nin eserlerinde başta Süyûtî olmak üzere Buhârî ve İbn Hanbel gibi birçok İslâm âliminin yanı sıra Sokrat, Aristo, Eflâtun, Batlamyus ve İbn Sînâ gibi Yunan ve İslâm filozoflarına da atıflar dikkat çekicidir. Ancak Salgavî, geleneksel İslâm ilimleri ve felsefeden ziyade genelde tarihî araştırma ve sosyal konulara yoğunlaşmış, ardında dikkat çekici bir edebî miras bırakmıştır. Daha çok manzum olarak Arapça ve Hevsâ dilinde eserler vermiştir. Özellikle İmruülkays'ın divanının Arapça'dan Hevsâ diline çevirisi bu dilin edebî gelişiminde bir dönüm noktası teşkil eder. Salgavî'nin bölgedeki etkisi ve edebî geleneği, Büyük Volta bölgesinin tamamına yayılan talebeleri ve onların öğrencileri sayesinde devam etmiştir. Salgavî üzerine Talatu Mustapha, McGill Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi (bk. bibl.), Douglas Edwin Ferguson, California Üniversitesi'nde (*Nineteenth Century Hausaland Being a Description by Imam Imoru of the Land, Economy and Society of his People*, Los Angeles 1973), Abdürrezzak İdrîs (Abdul Razak Idriss) Gana Üniversitesi'nde (*Alhaj Umar of Kete-Karachie: A Muslim leader, a Teacher, a Poet and a Social Commentator of his Time*, 1996) ve Muhammed el-Münîr Gibrill Indiana Üniversitesi'nde (bk. bibl.) doktora tezi hazırlamıştır.

Eserleri. Arapça. 1. "Bârrü'l-Ĥaķ". 1932'de oğluna hitaben yazdığı, İslâm birliğini konu alan, otuz sekiz mısralık bir şiiirdir. **2.** "Meşra'fu me'l-ĥaber li-vâridin vâridü-hâ bi'n-nazar". 1899'da tamamladığı, Avrupalılar'ın bölgeye gelişiyile ilgili seksen sekiz mısradan oluşan bir şiiirdir. **3.** *Naẓmü'l-le'âlî bi-iĥbâr ve tenbîhi'l-kirâm*. Yine Avrupalılar'ın bölgeye gelişiyile ilgili 1900'de yazdığı 216 mısradan oluşan ağıttır. Bir önceki manzumeyle birlikte yayımlanmıştır (İng. trc. Abdul Razak Idriss, *Alhaj Umar of Kete-Karachie: A Muslim Leader, a Teacher, a Poet and a Social Commentator of His Time*, doktora tezi, University of Ghana, 1996, s. 95-106, 148-172, 211-221). **4.** "Ķaşıde bâ'iyye". 1904'te Gonja ve Kuzey Asante'de bulunan Mehdî Mûsâ ve arkadaşlarının knayan 177 mısralık bir manzumedir. **5.** *Ṭal'u'l-münâfa'a fi zikri'l-münâza'a*. 1892 Salaga iç savaşına üzerine yazılmış bu doksan dokuz mısralık

şiiir bir sonrakiyle birlikte neşredilmiştir. **6. Tenbîhü'l-iḥvân fi zikri'l-aḥzân.** Salaga'da yaşanan iç savaşla birlikte ortaya çıkan ahlâk çöküşü ve iyi yönetimin so na ermesine dair 1904'te kaleme alınan 248 mısradan oluşur (İng. trc. B. G. Martin, "Two Poems by Al-Hajj Umar of Kete-Krachi: Tāl Al-Munafa fi Dhikr Al-Munazzaa and Tanbîh al-Ikhwân fi Dhikr Al-Ahzân", J. A. Braimah – J. R. Goody, *Salaga: The Struggle for Power*, London 1967, s. 189-209). **7. Târîḥu iḳlîmi Eşenti.** Asante'de erken dönem müslüman yerleşimini konu alan bir eserdir. **8. Terbî'u Kitâbi'z-Zühd ve'l-vaşîyye.** Hz. Hüseyin'in oğlu Ali Zeynelâbidîn'in eseri üzerine yazılmıştır (Kahire 1367/1947, *el-Ḳaşâ'idü'l-aşriyyât* adlı mecmua içinde). **9. Serḫatü'l-verîḳa fi 'ilmi'l-veşîḳa** (Kahire 1334, 1959, müellifin Ali b. Hüseyin es-Seccâd'ın [Ali Zeynelâbidîn] eserine dair kaleme aldığı *Terbî'u Kitâbi'z-Zühd ve'l-vaşîyye* adlı kitabıyla birlikte bir mecmua içinde; nşr. ve trc. I. A. Ogunbiyi, "The Thornless Leafy Tree Concerning the Knowledge of Letter-Writing", *Research Bulletin: Centre of Arabic Documentation*, IX/9, 1973-74, s. 1-68; Ibadan 1975). **10. Tunkuyawa.** 1918-1919 yıllarındaki grip salgını dolayısıyla yazılmış altmış dört mısradan oluşan bir şiir olup başlığı Hevsâ dilinde, metni Arapça'dır (faksimile nşr. ve İng. trc. M. O. A. Abdul, "Literacy in an illiterate Society", *Research Bulletin: Centre of Arabic Documentation*, XI, 1975-76, s. 13-25).

Hevsâ Dilinde. 1. Wakar Nasara. Avrupalılar'ın gelişi, sağlık koruma ve yol yapım çalışmalarının övüldüğü, 1903'te yazılmış, 203 mısradan oluşan şiirdir. **2. Tarihin Kabi** (nşr. ve Alm. trc. H. Sölken, "Die Geschichte von Kabi nach Imam Umaru", *Mitteilungen des Instituts für Orientforschung*, VII, 1959-60, s. 123-162). **3. Tarihin Kasar Hansa** (nşr. ve Alm. trc. Adam Mischlich, "Über Sitten und Gebräuche in Hausa", *MSOS*, X, 1907, s. 155-181; XI, 1908, s. 1-81; XII, 1909, s. 215-274). **4. Tarihin İlorin** (nşr. Stefan Reichmuth, "Imam Umaru's Account of the Origins of Ilorin Emirate: A Manuscript in the Heinz Sölken Collection, Frankfurt", *Sudanic Africa*, IV, Bergen 1993, s. 155-173). **5. Kundin wakokin İmru al-Qays dan Hujri.** İmruülkays b. Hucr'a ait divanın Hevsâ diline çevirisidir (bk. R. S. Rattray, "Hausa Poetry", *Essays Presented to C. G. Seligman*, ed. E. E. Evans-Pritchard ve dğr., Oxford 1934, s. 255-265) (eserlerinin bir listesi, yazma nüsha ve neşirleri için bk. Hunwick, IV, 588-594).

BİBLİYOGRAFYA :

Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 76, 483; T. Hodgkin, "The Islamic Literary Tradition in Ghana", *Islam in Tropical Africa* (ed. I. M. Lewis), Oxford 1966, s. 453-456; J. Goody, "Restricted Literacy in Northern Ghana", *Literacy in Traditional Societies* (ed. J. Goody), Cambridge 1968, s. 219-220, 242-243; Talatu Mustapha, *A Historiographical Study of Four Works of al-Hajj Umar Ibn Abi Bakr of Kete-Krachi* (yüksek lisans tezi, 1970), McGill University Institut of Islamic Studies; J. O. Hunwick, "The Arabic Qasida in West Africa: Forms, Themes and Contexts", *Qasida Poetry in Islamic Asia and Africa* (ed. S. Spel – C. Shackle), Leiden 1996, I, 89-90, 95-96; a.mlf. v.dğr., "Writers of the Greater Voltaic Region", *Arabic Literature of Africa: The Writings of Western Soudanic Africa* (ed. J. O. Hunwick v.dğr.), Leiden 2003, IV, 586-594; S. Pilaszewicz, *Hausa Prose Writings in Ajami by Alhaji Umaru*, Berlin 2000; M. Saani Ibrahim, *The Tijaniyya Order in Tamale, Ghana: Its Foundation, Organization and Role* (yüksek lisans tezi, 2002), McGill University Institute of Islamic Studies, s. 3, 13, 34, 66-68; Abdulai Iddrisu, *Contesting Islam in Africa: Homegrown Wahhabism and Muslim Identity in Northern Ghana, 1920-2010*, Durham 2012, s. 29, 34-37, 40-42, 46-49; M. Al-Munir Gibrill, *A Structural-Functional Analysis of the Poetics of Arabic Qasidah: An Ethnolinguistic Study of Three Qasidahs on Colonial Conquest of Africa by Al-Hajj Umar b. Abi Bakr b. Uthmân Krachi (1858-1934)* (doktora tezi, 2015), Indiana University Department of Near Eastern Languages and Cultures.

ENES KABAKCI

SALIRLAR

Çin'de müslüman bir Türk topluluğu.

Batı literatüründe Salar olarak geçer. Bugün Çin'in Çinghay (Qinghai) eyaletinde yaşayan ve Türkçe konuşan müslüman bir halktır. Bölge başşehrinin adı Şiniñ ise de (Xining) Salırlar'ca Siliñ diye anılır. Salırlar, Çinghay'ın Şunhua kasabası ve çevresindeki köylerde yaşarlar. Hualoñ Huyzu özerk nahiyesinin Gandu kasabasında Gansu eyaletinin Cişişen Baven Salır Özerk Bölgesi'nde Dahecıya nahiyesinde dağınık biçimde Şiniñ'de ve bu şehre bağlı Huañnen, Haipei, Haişi, Hainan bölgelerinde de bulunurlar. Yine az sayıda Salır Sincan (Xinjiang) Uygur Özerk Bölgesi'nin İli şehrine yakın bölgededir. Salırlar'ın dili en çok Oğuz grubu Türk dillerine yakındır, ancak çeşitli yönlerden Oğuzlar'dan ayrılırlar. İli Salırları'nın dili Uygurca'nın etkisi altındadır. Çinghay sınırları dışında Gansu bölgesinde bulunanlar Salırca'yı bir ölçüde unutmışlardır. Salır bölgesinde ana geçim kaynakları tarıma dayalı iken bölge dışına çıkanlar ticaretle uğraşmakta ve lokanta işletmeciliği yapmaktadır. Salırlar kendi yerleşimlerinde karışık halde değilse de

Salır özerk bölgesinde bulunan Gaizi (Jiezi) köyündeki cami-medresenin harim kısmı

